

ВТРАТИ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ЛЬВОВА (1939–1953): ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

Роман Дзюбан

*молодший науковий співробітник науково-дослідного відділу
історичних колекцій ЛННБ України ім. В. Стефаника*

Проаналізовано історіографію та джерела про втрати бібліотек, архівів та музеїв Львова під час Другої світової війни (1939–1945) та у повоєнний період (1946–1953). Звернено увагу як на монографічні дослідження, так і на основні комплекси архівних документів в Україні і за рубежем з окресленої теми.

Ключові слова: *втрати, переміщення, бібліотеки, архіви, музеї, збірки, матеріали, документи, спогади, дослідження.*

In the article the trial to analyze the historiography and the information sources about the losses of Lviv's libraries, archives and museums during the World war II (1939–1945) and postwar period (1946–1953) is made. At the fundamental monographics and the collections of archive's documents are turn attention.

Keywords: *losses, removing, libraries, archives, museums, collections, materials, documents, remembrances, investigations.*

Сделан анализ историографии и архивных источников о потерях львовских библиотек, архивов и музеев во время Второй мировой войны (1939–1945) и в послевоенный период (1946–1953). Обращено внимание как на фундаментальные монографические исследования, так и на основные собрания архивных документов в Украине и за рубежом по данному вопросу.

Ключевые слова: *утраты, перемещения, библиотеки, архивы, музеи, собрания, материалы, документы, воспоминания, исследования.*

До початку ХХІ ст. проблема втрат львівських бібліотечних, архівних і музейних збірок у роки Другої світової війни та в повоєнний період в Україні комплексно не досліджувалася. Нині ця тема актуалізувалася через початок дослідження історії культурного надбання України як незалежної держави, необхідність виявлення цих втрат та створення за наслідками пошуків електронного реєстру знищеної та переміщеної національної спадщини.

Ці втрати не обмежуються лише матеріальною оцінкою, а є значно глибшими за значенням для нащадків.

Наймасштабніші переміщення львівських культурних скарбів відбувалися у военний та повоєнний час, який можна поділити на такі періоди:

- 1) переміщення і втрати під час Другої світової війни (1939–1945):
  - а) перший радянський період (1939–1941);
  - б) німецька окупація Львова (1941–1944);
  - в) другий радянський період (1944–1945).
- 2) переміщення і втрати у повоєнний (1946–1953) період.

Історіографія цієї теми має коротку, але складну історію. Так, у перших радянських повоєнних статтях досить емоційно висвітлено проблему пограбування львівських бібліотек, музеїв та архівів, достовірність і точність їх сумнівна, і тепер вони мають майже винятково історіографічне значення.

У міжвоєнній Польщі Львів був одним із найбільших історичних і культурних центрів, в якому діяли: 8 архівів, понад 60 бібліотек, понад 70 приватних бібліотек і колекцій, 25 музеїв [37, с. 7].

Розглядаючи втрати львівських наукових і культурних інституцій у перший радянський період, слід звернути увагу як на слабку джерельну базу теми, оскільки майже всі компрометуючі документи більшовики знищили ще в червні 1941 р., а література вкрай бідна на статистичні показники*, так і на те, що багато збірок тоді було розділено, згруповано й переміщено у межах Львова, часто по декілька разів, похапцем, без відповідних інвентарних супровідних документів.

Втрати Бібліотеки Наукового товариства імені Шевченка (далі — НТШ) досліджував 1941 р. бібліотекар НТШ, літературознавець і громадсько-політичний діяч Володимир Дорошенко [28]. Згодом він повернувся до цієї теми вже на еміграції, опублікувавши статтю у збірнику «Західня Україна під большевиками (IX.1939–VI.1941)», не маючи жодних статистичних даних [29]. У цьому ж збірнику поміщена стаття невідомого автора про ідеологічну заангажованість під час організації та роботи львівських музеїв після встановлення сталінського режиму на західноукраїнських землях [54].

* В Україні немає досі статистично зведених показників навіть про втрати бібліотек України, таких як, скажімо, є у наших сусідів поляків [79].

У середині 1990-х рр. в рамках дослідження історії Музею історично-воєнних пам'яток НТШ і процесу його розформування про переміщення його експонатів згадували Володимир Бойко та Люба Коваль [6]. Проблеми переміщення та знищення експонатів Львівського історичного музею в довоєнний і повоєнний періоди В. Бойко присвятив окреме дослідження на основі вивчення інвентарних книг [5]. У радянські часи про переміщення і втрати етнографічних колекцій Львова (зокрема Музею етнографії та художнього промислу) деяку інформацію подали Віталій Гавриленко [10] й Мечислав Гембарович [11, с. 7-8]. Про переміщення етнографічних колекцій музею НТШ першою після проголошення незалежності України повідомила Таїсія Гонтар [13], а про долю археологічних колекцій цього ж музею — Володимир Петегирич [61]. Про втрати Львівського історичного музею у Львові під час Другої світової війни підготувала вартісні розвідки Ольга Перелигіна [59; 60].

Про найбільшу втрату у збірках львівських музеїв першого радянського періоду, а саме — вивезення до Москви двох золотих т. зв. Михалківських скарбів — колишньої власності Музею Дідушицьких, згадували польські [98] й українські науковці [2; 73].

Деякі роки тому Марина Палієнко, досліджуючи проблему переміщення архівних колекцій української еміграції з країн Європи до СРСР на завершальному етапі Другої світової війни та в повоєнний період, опрацювала матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (Київ) і Центрального державного історичного архіву України у Києві і згадала про втрати львівських архівів під час війни. Цінними є її свідчення про передачу архівних документів зі Львова до київського особливого відділу таємних фондів ЦДА УРСР у повоєнний період та визначення сучасних місць їх зберігання [57].

Чи не найбільший науковий доробок з проблеми переміщення рукописних, книжкових і мистецьких збірок Львова належить польському досліднику Мацею Матвіюву, котрий більше двадцяти років досліджував проблему переміщення збірок польських культурних установ Львова, особливо найбільшої з-поміж них — Національного закладу ім. Оссолінських (Оссолінеуму). Серед опублікованих праць М. Матвіюва [53; 93-97] за важливістю та повнотою охопленого

матеріалу відзначаються два монографічні дослідження [95; 96]. Однак дослідник розглядає переміщені львівські історичні колекції на терени сучасної Польщі не як втрачені для Львова й української культури, а як врятовані й повернуті польській культурі. Дослідник, можливо, сам того не бажаючи, подав низку документів, з яких видно, якими засобами й методами польські бібліотекарі вивозили зі Львова історичні колекції (зокрема збірки Staatsbibliothek Lemberg (SL) навесні 1944 р.), хоч іноді це суперечило тодішньому міжнародному праву. Передачу Польщі книг колишнього Оссолінеуму у повоєнні роки він іронічно розглядає як «український подарунок». З тих же позицій виступають й інші польські дослідники, зокрема Влодзімеж Каліцький [89, s. 22].

М. Матвіюв також опублікував цікаве нарративне джерело — звіт, чи радше спогади «Архіви, бібліотеки та львівські музеї» від 1940 р., в якому досить докладно висвітлено ситуацію у львівському музейництві після приходу більшовиків [101]. Їхнє авторство М. Матвіюв, хоч і з застереженням, приписує відомій польській дослідниці історії Львова Люції Харевич(овій). На нашу думку, до цих спогадів слід ставитися вельми критично. Порівнюючи їх з іншими джерелами, виявляємо неточності й перекоцурення. Важливішими вважаємо спогади колишньої працівниці ЛфБАН УРСР Кристини Опенауер-Сьренювської про перевезення до відділу концентрації бібліотеки книг колишньої Поторицької бібліотеки Дідушицьких у перший радянський період [99]. Про незначні втрати Архіву римо-католицької капітули у Львові під час німецького бомбардування міста, а також про втрати Архідієцезіяльного архіву під час розквартирування у палаці римського архієпископа згадував у спогадах кустош цього архіву Міхал Вонсович [105]. За розпорядженням німецької архівної влади Дистрикту «Галичина» у квітні 1944 р. Маріан Тирович (разом з М. Вонсовичем та В. Гейношем) супроводжував до монастиря Бенедиктинів у Тинці під Краковом фонди львівських архівів, про що також писав у спогадах [103, s. 113-114].

Важливі подробиці про втрати Музею у замку в Підгірцях [69, с. II-IV] і про переміщення археологічних колекцій Львова згадує відомий український археолог, колишній працівник Львівського історичного музею Ігор Свешніков [69, с. VII-VIII].

У невеликій замітці Кузьма Пелехатий [58] вперше після відходу німців зі Львова згадував про одну з найбільших у світі колекцій рисунків німецького художника Альбрехта Дюрера, яку вони вивезли 1941 р.

Про цю ж колекцію рисунків є вже публікації українських (Лариси Крушельницької [39; 42; 43], Степана Костюка [34; 35], Віти Сусак [35], Олега Введенського [7], Галини Вдовиченко [8], Романа Дзюбана [24; 26]) і польських (Влодзімежа Каліцького [89], Мацея Матвіюва [95; 96]) дослідників.

Про теперішнє місцезнаходження усіх рисунків А. Дюрера у громадських колекціях (окрім одного, що зберігається у Вроцлаві), а також відомості про рисунки у приватних колекціях повідомляє Мартін Бейлі у лондонській «The Art Newspaper» [76; 77].

Нещодавно стараннями вроцлавського Оссолінеуму вийшла книга «The Fate of the Lubomirski Dürers. Recovering the Treasures of the Ossoliński Institute» («Доля рисунків Дюрера музею Любомирських. Повернення скарбів до Інституту Оссолінського») під редакцією Адольфа Юзвенка і Тадеуша Мірецького. Видало її «Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum» за кошти американського товариства «Полонія», гроші збирала організація American Council for Polish Culture (США). Книжка вийшла англійською мовою, розрахована перш за все на західного читача [102].

З кінця 1970-х рр. про проблеми переміщених збірок, насамперед архівних, з теренів колишнього Радянського Союзу писала Патриція Кеннеді Грімстед — відома американська дослідниця, знавець російських, українських і молдавських архівів. Вона, як ніхто з дослідників СРСР чи країн колишнього соціалістичного табору, мала доступ до західних, а частково й до російських закритих архівів і зробила вагомий внесок у дослідження проблеми втрат львівських історичних колекцій. Вчена здійснила широкомасштабну пошуково-аналітичну роботу в архівах Німеччини, Росії, України й Білорусі, результати якої знайшли відображення у фундаментальній монографії «Трофеї війни та імперії: архівна спадщина України, Друга світова війна та міжнародна політика реституції» [86]. П. К. Грімстед, очевидно, під впливом публікацій М. Матвіюва, до проблеми втрат львівських бібліотек, музеїв й архівів підходить з позиції «ревіндикації до Польщі». Вона ж

першою писала про рукописні та мистецькі збірки, які зберігаються тепер у вроцлавському Оссолінеумі [15; 16; 82-85].

Важливу характеристику наукових бібліотек у Генеральному Губернаторстві* подано в окремій підбірці документів, яку опублікував Анджей Менжинський у співпраці з Ганною Ласкажевською [78]. Особливо цінними для нас є документи, які стосуються організації та втрат Державної бібліотеки у Львові (Staatsbibliothek in Lemberg) з німецьких архівів: Бундесархіву в Кобленці та Бундесархіву в Потсдамі.

У радянські часи про втрачені під час Другої світової війни пергаментні грамоти міст і сіл Галичини, які зберігались у Львові, писав Олег Купчинський [45]. Він також автор наукової передмови й один з упорядників «Каталогу пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові 1233–1799» [46].

Навесні 1944 р. під керівництвом М. Гембаровича працівники II відділу Державної бібліотеки у Львові підготували два транспорти найцінніших рукописів, архівів, актових матеріалів, стародруків тощо, які німецькими ешелонами було вивезено спочатку до Кракова, а потім до Аделіна [96, s. 189-203]. Восени 1945 р. їх перевезли до Варшави, а в 1947 р. — до відновленого Оссолінеуму у Вроцлав. Ці події також досліджували науковці ЛННБ України ім. В. Стефаника Лариса Головата [12], Роман Дзюбан [23] і Степан Костюк, який різко негативно оцінив роль М. Гембаровича у вивезенні «цінної літератури і творів мистецтва» під час війни та в повоєнний час [34].

Про втрати єврейських книжкових і рукописних збірок Львова у воєнний і повоєнний періоди згадували у своїх публікаціях Надія Банчик [3] та Тетяна Гуцаленко [17].

До матеріалів, які використав М. Матвіюв у дослідженні вивезення Пластичної панорами давнього Львова (переважно з Архіву Нових Актів у Варшаві та Національного Закладу ім. Оссолінських у Вроцлаві), слід додати документи з Державного Архіву Львівської області (ДАЛЮ) [62]. Останнім часом на цю ж тему з'являються публікації у польській пресі [104]. Тривалий час над темою вивезення

* Адміністративно-територіальна одиниця, яку сформувала нацистська Німеччина у жовтні 1939 р. У серпні 1941 р. п'ятим дистриктом до її складу було включено територію Галичини.

Пластичної панорами давнього Львова працює Міхал Вітвіцький, який зібрав значний джерельний матеріал. З'являються також окремі сторінки в Інтернеті [88; 100]. Стосовно документації панорами, то не зовсім зрозуміло, яку її частину закупила Академія Архітектури УРСР, а яка потрапила до Польщі.

Про переміщення та знищення мистецьких цінностей бібліотеки «Студіону» нещодавно побачила світ цінна розвідка Маргарити Кривенко [36].

Про знищення художніх творів Музею українського мистецтва у Львові 1952 р. йшлося у «самвидавчій» машинописній літературі за так званої «перебудови» в кінці 1980-х рр. Зокрема, у статтях Івана Гречка (згодом перевиданих) подаються деталі погромницьких вчинків заступника директора музею Василя Любчика, а також перелік знищених творів живопису і скульптури [14].

У 1960–1980 рр. у радянській історіографії з'являються праці, присвячені долі культурних цінностей під час війни, які Тетяна Себта ділить на три групи: евакуацію на Схід, діяльність нацистів щодо культурних цінностей, повернення культурних цінностей після війни внаслідок пошукових заходів на сході Німеччини, в Польщі, Чехословаччині. Всі ці дослідження, робить висновок Т. Себта, мають два недоліки: брак джерельної бази й ідеологічну обмеженість [71].

Про трагічну долю бібліотеки НТШ за незалежної України першим заговорив професор Ярослав Дашкевич на конференції НТШ [18-22].

Після проголошення незалежності України одна з перших порушила питання про нищення нашого національного надбання Лариса Крушельницька на міжнародній конференції 1992 р. в Іллінойському університеті [38].

Проблеми втрат львівських бібліотек торкнулася Лариса Головата на конференції в Сяноку 2006 р. [87].

До століття Львівської галереї мистецтв (ЛГМ) коротку, але досить вартісну в науковому сенсі хроніку подій за 1907–1947 рр., опублікувала Наталя Філевич [50]. Вона ж подала список творів (за 27 березня 1944 р.), вивезених з Картинної галереї і zdeпонованих у Новому Вісьничі під Краковом. Всього було вивезено 98 робіт у п'яти скринях. Копія цього списку з вказаним вмістом кожного ящика зберігається у ЛГМ [50, с. 131-134].

Працівники Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького (в радянські часи — Музею українського мистецтва) цілісно дослідили втрати своїх фондів, переміщених у перший радянський і знищених у повоєнний періоди, й опублікували окремі каталоги [32; 33]. Співробітники музею Володимир Арофікін і Данута Посацька продовжують досліджувати долю окремих втрачених його збірок [1; 63].

Про переміщення бібліотечних збірок Львівського державного університету ім. І. Франка (ЛДУ) на територію Польщі 1944 р. писала польська дослідниця Кристина Врубель-Ліпова ще в радянські часи [106]. 1991 р. у Львівському обласному державному архіві Олександр Луцький виявив листування між Міністерством закордонних справ УРСР, Львівським обкомом КП(б)У і дирекцією бібліотеки ЛДУ [49]. Ці документи подають дещо інші цифри переміщених збірок з ЛДУ, ніж К. Врубель-Ліпова. Серед офіційного листування, а саме — у повідомленні завідувача особливого сектору Львівського обкому КП(б)У Димова є дуже цінна згадка про знищення у червні 1941 р. у Львові всього обкомівського партійного архіву при відступі Червоної армії [72].

Глибоке вивчення проблеми втрат Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника було започатковане появою 1996 р. збірника «документів, фактів, коментарів», який підготувала Лариса Крушельницька [51]. Діяльність спецвідділу бібліотеки (т. зв. спецфонду), створеного навесні 1940 р. для вилучення із загальних фондів ідеологічно шкідливої для радянського режиму літератури, досліджує співробітник бібліотеки Леся Кусий [47; 48].

Останнім часом виявлено багато інших, невідомих раніше документів; опубліковано декілька статей, авторефератів кандидатських дисертацій*, що стосуються цієї тематики. Ознайомлення з ними переконує, що втрати бібліотеки у повоєнний період (1945–1953) цілісно ніхто не досліджував, так само як і причини, що до них призвели, і їх наслідки. На проблему права власності України на

---

* Степан Захаркін у дисертаційному дослідженні про формування рукописного зібрання Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України не міг оминати факту комплектування його фондів за рахунок рукописів письменників Західної України [31, с. 6-7].

бібліотечні та музейні зібрання колишнього Оссолінеуму у Львові через актуалізацію проблеми реституції незаконно переміщених культурних цінностей під час Другої світової війни вказано у публікації 2002 р. Олексія Онищенка та Любові Дубровіної [56].

Першорядне значення для вивчення втрат Бібліотеки колишнього НТШ має ґрунтовний каталог-інформатор Галини Сварник, який частково включає і друковані матеріали. Г. Сварник описала частину рукописних збірок колишніх бібліотек Наукового товариства імені Шевченка у Львові та Народного Дому, які були знайдені після закінчення війни в Аделіні у Нижній Сілезії і не повернулися в Україну після війни [68].

Джерельною базою дослідження втрат львівських культурних та наукових установ окресленого періоду стали перш за все неопубліковані **архівні документи**, а також документи, опубліковані в окремих збірниках. У *Національному закладі ім. Оссолінських у Вроцлаві* нині зберігається більшість рукописних матеріалів колишньої Бібліотеки ім. Оссолінських у Львові [4; 21; 22; 40; 41; 51]; туди також потрапила (очевидно, нелегальним шляхом) документація державних установ Львова за перший радянський і німецький періоди. Заслужують на увагу документи з повідомленнями про втрати т. зв. Поторицької бібліотеки Дідушицьких при перевезенні до приміщень ЛфБАН УРСР. Серед рукописних і мистецьких збірок, які зберігаються у вроцлавському Оссолінеумі, є чимало інших матеріалів, важливих для дослідження історії й культури України. Серед документів відділу рукописів вроцлавського Оссолінеуму привертає увагу розписка, яку залишив М. Гембаровичу віденський мистецтвознавець Кастан Мюльман, «спеціальний уповноважений для захисту творів мистецтва на колишніх польських територіях», при конфіскації 2 липня 1941 р. рисунків Дюрера [80, арк. 39], а також документи про долю збірок Музею ім. Любомирських [80; 81]. Там також зберігається документ про те, що тодішній директор ЛфБАН УРСР Єжи Борейша з власної ініціативи подарував два рисунки Т. Шевченка з колишньої колекції Музею ім. Любомирських музеєві поета у Києві [92].

Для вивчення втрат Державної бібліотеки Львова за німецької окупації найважливішими є списки, за якими ці матеріали вивозились. У вроцлавському Оссолінеумі, зокрема, зберігаються

переліки переміщених під час війни бібліотечних збірок II відділу бібліотеки. Можливо, збереглися також списки I відділу (Бібліотека Університету), але у вроцлавських документах I відділу за 1941–1943 рр. їх немає. Що ж стосується матеріалів III відділу (Бібліотека НТШ і Бібліотека «Народного Дому»), які зберігаються у Національній Бібліотеці у Варшаві [68], то, очевидно, таких списків і не було, оскільки більшість вивезених матеріалів не були впорядковані. На жаль, сам архів Державної бібліотеки тодішній комісаричний керівник Державної бібліотеки у Львові Олександр Гімпель вислав до Кракова, а потім комісар Державного міністерства нагляду за бібліотеками східного оперативного відтинку Густав Абб (за свідченнями Гімпеля, які не підтверджує жодне джерело) перевіз до Східного Берліна та здепонував у якомусь банку, який 1945 р. згорів [78, с. 465]. У Вроцлавському Оссолінеумі зберігається лише 13 сигнатур Державної бібліотеки, які потрапили до Вроцлава разом з частиною збірок Оссолінеуму. Зовсім невелика частина документів (здебільшого копії і чернетки) Державної бібліотеки у Львові за воєнний і повоєнний періоди зберігається у *Державному архіві Львівської області* (Ф. Р-49), зокрема повідомлення про т. зв. «концентрацію» з багатьох громадських і приватних бібліотек до приміщень бібліотек Львівського університету, ново-заснованого Медичного інституту та Державної консерваторії у перший радянський період. Там також зберігається важливий, раніше недоступний для дослідників, фонд Львівського обласного управління у справах літератури та видавництва (Облліту). Як зазначає Л. Кусий, вивчення цих джерел «дає підстави стверджувати про неодноразові вилучення з нього документів, свідченням чого є перенумерації справ два, три, а в деяких випадках і чотири рази». Це стосується наказів Головного управління у справах літератури і видавництва (Головліту) при Раді Міністрів УРСР, наказів по Львівському управлінню, доповідних записок й інформації про цензорський контроль тощо [47]. У фонді Р-1645 (Львівська державна обласна бібліотека для дорослих Львівського обласного відділу культурно-освітніх установ) знаходимо деякі документи про втрати цієї бібліотеки у 1947 р., документи львівських музеїв і бібліотек (Ф. Р-45, Р-48, Р-49 й ін.). Вони невеликі за обсягом, в основному зосереджують звіти про роботу установ та відомості про співробітників. Окрім того, у фонді Українського державного

етнографічного музею (Ф. Р-45) зберігається інвентарна книга експонатів, у фонді Українського національного музею (Ф. Р-48) — листування з Андресом Шептицьким про переховування музейних збірок, у фонді Львівської державної бібліотеки (Ф. Р-49) — списки газет за 1941–1944 рр. У фонді Р-2591 (Львівський Державний Історичний Музей Народного Комісаріату освіти УРСР) знаходимо цінні відомості про втрати цього музею за німецької окупації, які з'ясовувала спеціально призначена для цього комісія.

У колишньому Львівському партархіві (тепер — філіал ДАЛО) зберігаються документи (за 1946–1952 рр.), які висвітлюють втрати Історичного музею та підпорядкованого йому до 1949 р. Підгорецького замку* [27].

Одним із найважливіших джерел для вивчення втрат під час Другої світової війни не тільки львівських чи західноукраїнських архівів, але й частково архівів колишнього СРСР й теперішньої Польщі є фонд Архівного управління у Львові, який зберігається в *Центральному державному історичному архіві України у Львові* (Ф. 755).

Справи 285-287 містять інформацію про переміщення архівних документів зі Львова до Тинця (Скавіни) біля Кракова. Так, у справі 285 (арк. 20) міститься список міських книг (скриня № 33) містечок Галичини від 20.01.1944 р. Серед іншого згадано книги Золочева, Динова, Лиська, Бродів, Дрогобича, Станіславова, Чукви та ін. з додатком списку збірки графа Леона Шептицького (4 пачки пергаментів). Аркуші 23-24 цієї справи містять список грамот й актів (від 25.01.1944 р.) зі скринь № 3 і № 4. Так, скриня № 3 містила архіви графів Дідушицького та Лянцкоронського, а скриня № 4 — грамоти м. Львова з Міського архіву. Арк. 26 — це список (від 25.01.1944 р.) міських актів Львова з Міського архіву (1600 р.), де зазначено, що першим транспортом до Тинця було відправлено акти міст Белза й Перемишля. Арк. 30-40 містять сумарний список (від 25.01.1944 р.) скринь № 1-33, відправлених до Тинця (Скавіни). Туди ж надіслано книги «городських і земських актів» XV–XVIII ст. різних міст Галичини [67].

Фонд охоплює документи за 1941–1944 рр. (хоч містить і давніші), тобто ті, які відклалися в ньому за період німецької окупації

* Акт про розкрадання музейних цінностей у Львівській області від 3 червня 1945 р. [44, с. 277-278].

Львова, а в радянський час були засекречені. З проголошенням незалежності України ці документи стали доступні, хоч і досі залишаються невідомими або й маловідомими дослідникам [25].

В архіві Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника теж можна знайти документи про вилучені й перевезені матеріали бібліотеки як під час Другої світової війни, так і в повоєнний період. На жаль, вони далеко не повні. Частина з них за нез'ясованих обставин потрапила до вроцлавського Оссолінеуму, частина зникла безслідно. Як відзначає Л. Кусий, там зовсім небагато «ретроспективних джерельних ресурсів, які, зокрема, безпосередньо стосуються роботи відділу спецфондів»: від 1951 р. окремі накази про діяльність цього відділу підлягали вилученню [47, с. 399]. У відділі рукописів бібліотеки зберігається низка документів про безконечні реорганізації, перевезення та перенесення львівських збірок з одного приміщення в інше, що завдало їм чималої шкоди. Ці події яскраво відображено у «Щоденнику відділу комплектування ЛфБАН УРСР» за 1.VI.1940–21.VI.1941 рр., який докладно нотує щоденні перевезення та переміщення фондів різних підрозділів бібліотеки та зведення приватних і громадських книгозбірень для концентрації й подальшого перерозподілу між установами та містами Радянського Союзу [52].

Важливу інформацію знаходимо в архівах львівських музейних закладів, зокрема Львівського історичного музею [5], Львівської галереї мистецтв. У фондах останньої відклалися протоколи засідань Комісії з охорони пам'яток культури при Тимчасовому управлінні у Львівській області, яка займалася долею львівських бібліотек, архівів та музеїв у 1939–1940 рр. [64; 65].

Другою, не менш важливою, складовою дослідження стали **друковані матеріали**: монографії, періодика, листування та мемуарна література. Фактаж, опублікований у пресі, за цінністю дослідники ставлять на друге місце після архівних джерел. Хоч вона й була під тиском окупаційної цензури (як німецької, так і радянської), преса часто є єдиним джерелом, яке повідомляє про важливі події чи факти, наприклад, про реорганізацію Музею художнього промислу [91], організацію, відкриття та втрати Літературно-меморіального музею І. Франка [9; 74; 75]. Стаття «Шість відділів Державної Бібліотеки у Львові» [30], яку приписують керівникові III відділу Бібліотеки В. Дорошенкові, суттєво доповнює

розпорядження (від 25 листопада 1941 р.) комісаричного керівника Бібліотеки Ульріха Йогансена про організаційну структуру Бібліотеки, яка на практиці виявилася не дуже ефективною і зазнавала змін. Ще в серпні 1944 р. Кузьма Пелехатий на сторінках «Вільної України» коротко повідомив про втрати львівських збірок [58]. Деякі деталі, описані в його повідомленні в жодних інших джерелах нам не траплялися. Саме з преси ми дізнаємося про ініціативу глави уряду України М. С. Хрушова 1945 р. передати польському народові всі культурні цінності Польщі, «які перебувають на території радянської України», що незабаром призвело до переміщення з Львівської філії БАН УРСР частини книжкових і рукописних матеріалів колишнього Оссолінеуму [70].

Листи, як наративне джерело, хоч і займають проміжне місце між документами й мемуарами, часто не менш важливі, ніж самі документи. Саме в них нерідко трапляються відомості, які дозволяють збагнути причини і суть подій, про які нема згадок в офіційних документах. Так, письменник Ярослав Галан у листі до Дмитра Мануїльського від 31 травня 1946 р. згадував про безчинства радянських солдатів у бернардинському архіві, внаслідок чого було втрачено низку пергаментних документів та книг [44, с. 334]. Наприклад, 27 липня 1944 р. було підписано таємне порозуміння про польсько-радянський кордон, яке стало вихідним пунктом для встановлення територіальних позицій до закінчення першого етапу переселення у грудні 1945 р. і затвердження 14 грудня 1945 р. додаткового протоколу до угоди (підписана 9 вересня 1944 р.) між Польським комітетом національного визволення й урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки у справі переселення української людності з території Польщі до УРСР і польських громадян з території УРСР до Польщі. Згідно з цим договором, не дозволялося вивозити: «...г) твори мистецтва й предмети старовини, якщо одні чи інші становлять колекцію, чи є в окремих примірниках, якщо вони не є родинною власністю евакуйованого; д) зброю (за винятком мисливських рушниць) і предмети військового обладунку; е) фотографії (крім особистих), плани й карти» [66, с. 39-45]. Саме шостий пункт додаткового протоколу від 14 грудня 1945 р. дозволяв духовенству вивозити майно костелів і предмети релігійного культу [66, с. 33-34], що стало приводом для численних зловживань. До того ж польське духовенство, за

польсько-радянськими домовленостями, було забезпечене транспортом. Частину львівських збірок вивезли з собою оо. Єзуїти, частину — оо. Домінікани. Драматичний епізод цих подій пригадавав у листі 1957 р. останній пріор домініканського монастиря отець Сильвестер Палюх: «При моїх транспортах зі Львова висилав я різних людей. Не всі транспорти заїжджали до Кракова. Так пропало мені за одним транспортом близько 20 пак, здається, що їх залишив проф. Лінк (?) у Вроцлаві на станції і тільки залишки (2%) вдалося врятувати; мене ще тоді не було по цій стороні. Багато пак пропало мені в Кракові на станції. Теж був я ще тоді у Львові. Так пропали мені майже всі львівські інкунабули (з 200 екз. залишилось щось близько 30)»* [90, арк. 31-32].

Підводячи підсумки, варто зазначити, що кількість публікацій про історію втрат львівських бібліотек, музеїв та архівів — незначна, розпочато дослідження лише окремих аспектів цих втрат, вони не стали об'єктом для написання спеціального дослідження чи окремих узагальнюючих праць з історії втрат у Львові культурних цінностей, а також не було залучено джерельних архівних комплексів до бібліографічного реєстру, та й саме його створення не було започатковано**. (Огляд джерел, які стосуються проблеми втрати однієї з найбільших у світі колекцій рисунків Альбрехта Дюрера, було опубліковано в окремій статті [24]).

Документи про долю архівів Галичини під час Другої світової війни, які зберігаються у ЦДІА України у Львові (Ф. 755), можуть бути доповненням до джерел, згодом вивезених з території всієї України, вони також неocenенні для пошуку цих архівалій за межами Української держави, які ще, сподіваємось, остаточно для неї не втрачені.

Як джерело для дослідження історії евакуації бібліотечних збірок зі Львова 1944 р., вроцлавський пакет документів є найповнішим та найважливішим.

Комплексний аналіз усіх документів, епістолярію та спогадів дозволить визначити їхнє місце у джерельній базі про переміщення збірок бібліотек, архівів і музеїв Львова, створити цілісну картину про втрати львівських культурних установ.

* Частково опубл.: [96, с. 313].

** Розпочато лише створення електронного Національного реєстру втрачених та переміщених архівних фондів [55].

1. *Арофікін В.* Доля одного твору / *Володимир Арофікін* // Літопис Національного музею у Львові. — Львів, 2006. — № 4. — С. 225-237.
2. *Бандрівський М.* Священне золото агафірсів / *Микола Бандрівський* // Літопис Червоної Калини. — Львів, 1992. — № 1 (7). — С. 50-53.
3. *Банчик Н. Я.* Збірка єврейських рукописів у фондах ЛНБ НАН України / *Н. Я. Банчик* // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України : [зб. наук. праць]. — Львів, 1994. — Вип. 4. — С. 90-104.
4. Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка: книги і люди : матеріали круглого столу / [упорядкув. та заг. ред. текстів *Л. І. Ільницької*]. — Львів, 1996. — 138 с.
5. *Бойко В.* Пам'ятки українського війська: втрати і спадок / *Володимир Бойко* // Наукові записки / Львівський історичний музей. — Львів, 1998. — Вип. VII. — С. 117-128.
6. *Бойко В.* Становлення та основні віхи Музею історично-воєнних пам'яток / *Володимир Бойко, Люба Коваль* // Наукові записки / Львівський історичний музей. — Львів, 1996. — Вип. V, ч. 1. — С. 33-46.
7. *Введенський О.* Чи поверне собі Львів викрадених Рембрандта й Дюрера? / *Олег Введенський* // Поступ. — 2004. — 30 черв. (№ 145).
8. *Вдовиченко Г.* Перлини львівського Оссолінеуму: «Львівські» рисунки Дюрера блукають світом. Чи судилося їм повернутися додому? / *Г. Вдовиченко* // Високий Замок. — 1996. — 10 лют.
9. Відновлення музеїв у Львові // Вільна Україна. — 1945. — 19 серп. (№ 39). — С. 2.
10. *Гавриленко В. А.* Столетие государственного музея этнографии и художественного промысла АН УССР / *В. А. Гавриленко* // Советская этнография. — 1975. — № 2. — С. 59-79.
11. *Гембарович М. Т.* З історії Українського державного музею етнографії та художнього промыслу АН УРСР / *М. Т. Гембарович, І. В. Гургула, І. К. Івасюта* // Матеріали з етнографії та мистецтвознавства: праці Українського державного музею етнографії та художнього промыслу АН УРСР. — Київ : АН УРСР, 1959. — Вип. IV. — С. 3-12.
12. *Головата Л.* Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України 1940–2005: історичний нарис / *Лариса Головата* // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника : [зб. наук. праць]. — Львів, 2005. — Вип. 13. — С. 144-174.
13. *Гонтар Т.* Етнографічні колекції музею НТШ / *Таїсія Гонтар* // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. — Львів, 1992. — Т. ССХХІІІ : Праці секції етнографії та фольклористики. — С. 417-427.
14. *[Гречко І.]* Наша забудькуватість, або Програмне тлумачення болю / *Василь Єдинак* // Аромат Євшан-зілля. — Київ : Вид. дім «Стилос», 2008. — С. 176-230.

15. *Грімстед Кеннеді П.* Доля скарбів української культури під час Другої світової війни: винищення архівів, бібліотек, музеїв / *Патриція Кеннеді Грімстед* за участю *Геннадія Боряка*; АН УРСР, Археографічна комісія, Укр. наук. ін-т Гарвардського ун-ту. — Київ: Ін-т укр. археографії АН УРСР, 1991. — 107 с.
16. *Грімстед Кеннеді П.* Доля українських культурних цінностей під час Другої світової війни: винищення архівів, бібліотек, музеїв / *Патриція Грімстед Кеннеді*. — Львів: Фенікс, 1992. — 119 с.
17. *Гуцаленко Т.* Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України у 1940–1949 рр.: постаті та події / *Тетяна Гуцаленко* // *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*: [зб. наук. праць]. — Львів, 2005. — Вип. 13. — С. 175-237.
18. *Дашкевич Я.* Доля і недоля нашої бібліотеки / *Ярослав Дашкевич* // *Вісник НТШ*. — Львів, 1991. — Берез. (№ 1). — С. 2.
19. *Дашкевич Я.* Доля і недоля нашої бібліотеки / *Ярослав Дашкевич* // *Культура і життя*. — 1991. — 6 трав. (№ 18).
20. *Дашкевич Я. Р.* Після погрому (Про долю і недолю бібліотеки НТШ) / *Я. Р. Дашкевич* // *Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка: книги і люди: матеріали круглого столу* / [упорядкув. та заг. ред. текстів *Л. І. Ільницької*]. — Львів, 1996. — С. 9-14.
21. *Дашкевич Я.* Про долю і недолю нашої бібліотеки / *Ярослав Дашкевич* // *Вісник НТШ*. — 1991. — № 1. — С. 2.
22. *Дашкевич Я.* Як нищили незнищенне / *Ярослав Дашкевич* // *Дзвін*. — 1991. — № 8. — С. 114-119.
23. *Дзюбан Р.* Втрати культурних цінностей з II відділу Staatsbibliothek Lemberg у 1944 р. / *Роман Дзюбан* // *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*: [зб. наук. праць]. — Львів, 2008. — Вип. 1 (16). — С. 379-398.
24. *Дзюбан Р.* Львівські рисунки Дюрера: проблеми втрати й повернення / *Роман Дзюбан* // *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*: [зб. наук. праць]. — Львів, 2005. — Вип. 13. — С. 336-359.
25. *Дзюбан Р.* Огляд фонду архівного управління у м. Львові за 1941–1944 р. / *Роман Дзюбан* // *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*: [зб. наук. праць]. — Львів, 2004. — Вип. 12. — С. 329-341.
26. *Дзюбан Р.* Чи повернуться в Україну рисунки Дюрера / *Роман Дзюбан* // *Пам'ятки України: історія та культура*. — 2006. — № 1-2. — С. 78-97: іл.
27. Документи про стан і розвиток мистецтва (інформації, довідки та інш.), 19 грудня 1944 р. – 20 січня 1945 р. // ДАЛО. — Ф. Р-221, оп. 2, спр. 20. — Арк. 119.

28. *Дорошенко В.* Бібліотеки й архіви на Зах[ідній] Україні за большевицького панування / *В. Дорошенко* // *Краківські вісті* : [щоденник]. — 1941. — 9 листоп. (№ 250).
29. *Дорошенко В.* Книжки на паливо / *Володимир Дорошенко* // *Західня Україна під большевиками (IX. 1939–VI. 1941)* : збірник / за ред. *Мілени Рудницької*. — Нью Йорк : Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці, 1958. — С. 235-242.
30. [*Дорошенко В.*]. Шість відділів Державної Бібліотеки у Львові. У них працює постійно 150 працівників // *Львівські вісті*. — 1942. — 28 лип. (№ 167).
31. *Захаркін С. А.* Шляхи формування рукописного зібрання Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (1944–1961) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.09 «Літературне джерелознавство і текстологія» / *Захаркін Степан Анатолійович* ; НАН України, ІЛ ім. Т. Г. Шевченка. — Київ, 2004. — 20 с.
32. Каталог втрачених експонатів Національного музею у Львові / [авт.-упоряд.: *В. Арофікін, Д. Посацька*]. — Київ ; Львів, 1996. — 102 с., іл.
33. Каталог втрачених творів Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького (1940–1941) / [авт.-упоряд. *Д. Посацька*]. — Київ ; Львів, 2008. — 51 с., іл.
34. *Костюк С.* До історії відділу мистецтва ЛНБ ім. В. Стефаніка НАН України / *Степан Костюк* // *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка* : [зб. наук. праць]. — Львів, 2005. — Вип. 13. — С. 238-246.
35. *Костюк С.* Львівська колекція рисунків Альбрехта Дюрера / *Степан Костюк, Віта Сусак* // *Галицька брама (Львів)*. — 1997. — № 12. — С. 10-11.
36. *Кривенко М.* Мистецькі цінності книгозбірні «Студіону» у Львові / *Маргарита Кривенко* // *Пам'ятки України: історія та культура*. — 2008. — № 2. — С. 51-63 : іл.
37. *Крутоус А.* До питання формування окремих музейних збірок України та м. Львова у ХІХ — першій третині ХХ ст. / *Алла Крутоус* // *Наукові записки / Львівський історичний музей*. — Львів, 1998. — Вип. 7. — С. 3-13.
38. *Крушельницька Л.* До історії нищення пам'яток української культури / *Лариса Крушельницька* // *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. — Львів, 1994. — Т. ССХХVІІ : *Праці Секції мистецтвознавства*. — С. 450-468.
39. *Крушельницька Л.* Доля львівського Дюрера та інших вивезених з ЛНБ ім. В. Стефаніка мистецьких творів / *Лариса Крушельницька* // *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка* : [зб. наук. праць]. — Львів, 2000. — Вип. 7/8. — С. 430-436.

40. *Крушельницька Л.* Збірки Оссолінеуму реституції не підлягають / *Лариса Крушельницька* // Універсум. — 1997. — № 3/4. — С. 42-45.
41. *Крушельницька Л.* Правдиво про Оссолінеум / *Лариса Крушельницька* // Пам'ятки України. — 1994. — № 3/6. — С. 85-86.
42. *Крушельницька Л.* Усього Дюрера нам повернути вже не вдасться / *Лариса Крушельницька* // Політика і культура. — 1999. — № 5. — С. 36.
43. *Крушельницька Л.* Ще раз про викрадені зі Львова для Адольфа Гітлера рисунки Альбрехта Дюрера — і не тільки... / *Лариса Крушельницька* // Визвольний шлях : сусп.-політ., наук. і літ. місячник. — Лондон, 1999. — Кн. 4. — С. 435-439.
44. Культурне життя в Україні : Західні землі : док. і матеріали / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича ; [упоряд.: *Т. Галайчак, О. Луцький, Б. Микитів* та ін.]. — Київ : Наук. думка, 1995. — Т. 1 : 1939–1953. — 747, [2] с. : іл.
45. *Купчинський О. А.* Втрачені пергаментні грамоти міст і сіл Галичини XIV — першої половини XIX ст. / *О. А. Купчинський* // Бібліотекознавство та бібліографія : міжвід. республік. зб. статей. — Київ, 1982. — С. 72-95.
46. *Купчинський О. А.* Передмова / *О. А. Купчинський* // Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові 1233–1799 / Арх. управл. при РМ УРСР, ЦДІА України у Львові ; уклад.: *О. А. Купчинський, Е. Й. Ружицький*. — Київ : Наук. думка, 1972. — С. 5-22.
47. *Кусий Л.* Відділ спецфондів Львівської наукової бібліотеки АН УРСР (1945–1953) / *Леся Кусий* // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника : [зб. наук. праць]. — Львів, 2008. — Вип. 1 (16). — С. 399-425.
48. *Кусий Л.* «Спецфонд» Львівської філії Бібліотеки АН УРСР: початки організації (1940–1941) / *Леся Кусий* // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника : [зб. наук. праць]. — Львів, 2007. — Вип. 15. — С. 368-378.
49. *Луцький О.* Доля бібліотечних цінностей Львівського державного університету в світлі нових фактів / *Олександр Луцький* // Роль бібліотек монастирів, соборів та інших установ у розвитку культури України : тези наук. конф. — Київ, 1993. — С. 86-89.
50. Львівська галерея мистецтв. Хроніка 1907–1947: (До століття від дня заснування) / Львівська Галерея мистецтв ; [авт.-упоряд. *Н. Філевич*]. — Львів, 2007. — 138 с. : іл.
51. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України: документи, факти, коментарі / [авт.-упоряд. *Л. І. Крушельницька*]. — Львів, 1996. — 100 с.

52. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 9, спр. 3896/10. — Арк. 1-77.
53. *Матвіюв М.* Евакуація польських зібрань зі Львова в 1944 р. / *М. Матвіюв* // *Архіви України*. — 2001. — № 4/5. — С. 149-163.
54. Музеї на службі комуністичної агітки // *Західня Україна під більшовиками IX.1939–VI.1941* : збірник / за ред. *Мілени Рудницької*. — Нью Йорк : Наукове т-во ім. Шевченка в Америці, 1958. — С. 246-251.
55. Національний реєстр втрачених та переміщених архівних фондів. Архівні фонди, вивезені за межі України у 1945–1991 роках. — Київ, 2008. — Кн. 2 : Державний архів Львівської обл. / упоряд. тому: *Є. О. Калін, О. М. Коваль* [та ін.]. — С. 242. — 444 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до електронної версії документа: <http://www.archives.gov.ua/Pablicat/References/NR-2008.2.pdf>. — Дата перегляду: 7 берез. 2009 р.
56. *Онищенко О.* Доля бібліотеки Оссолінеум в історії України та Польщі у документах 1945–1946 рр.: повертаючись до питань спільної історико-культурної спадщини / *Олексій Онищенко, Любов Дубровіна* // *Бібліотечний вісник*. — 2002. — № 2. — С. 2-21.
57. *Палієнко М.* Архіви української еміграції в радянських спецсховищах (переміщення, опрацювання, використання) / *М. Палієнко* // *Український історичний журнал* / НАН України, Ін-т іст. України, Ін-т політ. та етнонац. досліджень. — Київ, 2006. — № 1. — С. 196-212.
58. *Пелехатий К.* Німці — вороги української культури : гітлерівці пограбували бібліотеки Львова / *Кузьма Пелехатий* // *Вільна Україна*. — 1944. — 24 серп. (№ 43). — С. 3.
59. *Перелигіна О.* Втрати фондів колекцій Львівського історичного музею у період німецько-фашистської окупації / *Ольга Перелигіна* // *Наукові записки* / *Львівський історичний музей*. — Львів : Новий час, 2001. — Вип. X, ч. II. — С. 177-193.
60. *Перелигіна О.* Музей і війна. Втрати фондів колекцій Львівського історичного музею у період німецько-фашистської окупації / *Ольга Перелигіна* // *Галицька брама (Львів)*. — 2003. — № 7/9. — С. 12-15.
61. *Петегирич В. М.* Доля археологічної колекції музею НТШ / *В. М. Петегирич* // *Бібліотека Наукового Товариства ім. Шевченка: книги і люди : матеріали круглого столу* / [упорядкув. та заг. ред. текстів *Л. І. Гльницької*]. — Львів, 1996. — С. 59-67.
62. Письма обкома партії в ЦК КП(б)У о фактах проявления украинского буржуазного национализма, сионизма, злодеяниях немецко-фашистских захватчиков на территории области, злоупотреблениях работников милиции, об убийстве автора разработки панорамы «Древний Львов» инженера Я. В. Витвицкого, 11 января 1946 г. – 10 декабря 1946 г. // *ДАЛО*. — Ф. П-3, оп. 1, спр. 445. — Арк. 34-52.

63. *Посацька Д.* Про долю творів західноєвропейського малярства з родинної колекції Шептицьких (на тлі подій 1939–1950 років) / *Данута Посацька* // Літопис Національного музею у Львові. — Львів, 2006. — № 4 (9). — С. 6-11.
64. Протоколи засідання Комиссии по охране памятников культуры, 26 ноября 1939 г. – 1 декабря 1939 г. // Львівська галерея мистецтв. Архів. — Оп. 1, спр. 1, п. 85. — 9 арк.
65. Протоколи засідання Комиссии по охране памятников культуры, 6 мая 1940 г. – 26 ноября 1940 г. // Львівська галерея мистецтв. Архів. — Оп. 1, спр. 8., п. 87. — 12 арк.
66. Репатріація чи депортація: переселення українців з Польщі до УРСР : [1944–1945] : зб. док. / [за ред. *Є. Місила* ; пер. з пол. *І. Сварника*]. — Львів : Каменяр, 2007. — 336 с.
67. Розпорядження, донесення, списки, розписки та ін. матеріали про евакуацію документальних матеріалів з Державного і Миського архівів у м. Львові до мм. Кракова і Скавіну (с. Тинець), 1944 р. // Центральний державний історичний архів України у Львові. — Ф. 755, оп. 1, спр. 285. — Арк. 67, 68, 172-181 зв.
68. *Сварник Г.* Архівні та рукописні збірки Наукового Товариства ім. Шевченка в Національній Бібліотеці у Варшаві : каталог-інформатор / *Галина Сварник*. — Варшава ; Львів ; Нью-Йорк : Український архів ; НТШ, 2005. — 352 с.
69. *Свєшинков І.* Спогади музейного працівника / *Ігор Свєшинков* // Пам'ятки України: історія та культура (Київ). — 2008. — № 2. — С. II-XXXVIII. — Із змісту : Переднє слово публікатора / *Роман Дзюбан*. — С. II-IV.
70. Святування в Грюнвальді // Радянська Україна. — 1945. — 20 лип. (№ 143).
71. *Себта Т. М.* Архівні джерела про українські культурні цінності, вивезені нацистами в роки II світової війни : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / *Себта Тетяна Миколаївна* ; НАН України, ІУАД ім. М. С. Грушевського. — Київ, 2000. — 20 с.
72. Секретная часть. Директивные письма и телеграммы ЦК КП(б)У в обком партии о мобилизации рабочей силы на восстановление народного хозяйства, своевременном выполнении сельскохозяйственных работ, усилении борьбы с бандами украинских буржуазных националистов, об улучшении жилищно-бытовых условий профессорско-преподавательского состава вузов, соблюдении финансовой дисциплины в парторганах, развитии физкультуры и спорта и др., 1 января 1945 г. – 19 ноября 1945 г. // ДАЛО. — Ф. II-3, оп. 1, спр. 208. — Арк. 3.

73. *Сохацький М.* Золоті скарби села Михалкова (на допомогу вчителю історії) / *Михайло Сохацький* // Літопис Борщівщини. — Борщів, 1994. — Вип. 5. — С. 10-13.
74. *Струтинська М.* В Музеї Івана Франка / *М. Струтинська, І. Радловська, Ф. Кулечко* // Вільна Україна. — 1940. — 21 серп. (№ 195). — С. 3.
75. *Струтинська М.* Музей Івана Франка / *М. Струтинська* // Вільна Україна. — 1941. — 22 трав. (№ 118). — С. 3.
76. *Bailev M.* The Lubomirski Dürers: where are they now? / *Martin Bailev* // The Art Newspaper. — 1995. — May (№ 48).
77. *Bailey M.* Growing unease over Lubomirski Dürers / *Martin Bailey* // The Art Newspaper. — 1999. — June (№ 93).
78. Biblioteki naukowe w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945 : wybór dokumentów źródłowych = Wissenschaftliche Bibliotheken im Generalgouvernement in den Jahren 1939–1945 : Ausgewählte Quellendokumente / [Polskie Towarzystwo Bibliologiczne ; wybór i opracowanie *A. Mężyńskiego* przy współpracy *H. Łaskarzewskiej*]. — Warszawa, 2003. — 540 s.
79. *Bieńkowska B.* Straty bibliotek polskich w czasie II Wojny Światowej / *Barbara Bieńkowska*. — Warszawa, 1994. — 131 s.
80. Dokumentacja dotycząca losów zbiorów Muzeum im. Lubomirskich we Lwowie w latach 1940–1944 // ZNiO. — Ręk. 17088/II. — T. 1. — 103 k.
81. Dokumentacja dotycząca losów zbiorów Muzeum im. Lubomirskich we Lwowie w latach 1940–1944 // ZNiO. — Ręk. 17088/II. — T. 2. — 235 k.
82. *Grimsted Kennedy P.* Lviv manuscript collections and their fate. Eucharisterion : essays in honor of Omeljan Pritsak on the occasion of his sixtieth birthday / *Patricia Kennedy Grimsted* // Harvard Ukrainian Studies. — 1979–1980. — Vol. 3/4. — P. 348-375.
83. *Grimsted Kennedy P.* The Fate of Early Records in Lviv Archives: Documentation from Western Ukraine under Polish Rule (Fifteenth Century to 1772) / *Patricia Kennedy Grimsted* // Slavonic and East European Review. — 1982. — July (№ 60). — P. 321-346.
84. *Grimsted Kennedy P.* The Fate of Ukrainian Treasuries During World War II: The Plunder of Archives, Libraries and Museums under the Third Reich / *Patricia Kennedy Grimsted* // Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. — 1991. — № 39. — Heft 1. — P. 53-80.
85. *Grimsted Kennedy P.* The Stefanyk Library of the Ukrainian Academy of Sciences : A treasury of manuscript collections in Lviv / *Patricia Kennedy Grimsted* // Harvard Ukrainian Studies. — 1981. — № 5. — P. 195-229.
86. *Grimsted Kennedy P.* Trophies of War and Empire : The Archival Heritage of Ukraine, World War II, and the International Politics of Restitution / *Patricia Kennedy Grimsted*. — Cambridge, Massachusetts, 2001. —

- XLVII, 749 p. — (Harvard Papers in Ukrainian Studies / Ukrainian Research Institute, Harvard University).
87. *Hołowata Ł.* Zbiory Lwowskiej Biblioteki Naukowej im. W. Stefanyka NAN Ukrainy : historia, stan dzisiejszy i znaczenie dla badaczy dziedzictwa kulturowego Łemkowszczyzny i Sanoczczyzny / *Ł. Hołowata* // Materiały do dziejów Podkarpacia we Lwowie i «ukrainika» na Podkarpaciu : Lwowska Biblioteka Naukowa im. Stefanyka we Lwowie, biblioteki sanockie : przewodnik po zbiorach. — Sanok, 2006. — S. 4-10.
88. Janusz Witwicki. 1903–1946. Panorama plastyczna dawnego Lwowa. [Електронний ресурс]: Wydanie specjalne ukraińskiego czasopisma «Будуємо інакше» («Budujemy inaczej») na 100-lecie urodzin Janusza Witwickiego, architekta, historyka sztuki, twórcy Panoramy Plastycznej Dawnego Lwowa. (Lwów, 2004). Opracował *Michał Witwicki*. — Режим доступу до журн.: <http://www.lwow.home.pl/panorama.html>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 20 квіт. 2009 р.
89. *Kalicki W.* Stara Iwica mocno śpi / *Włodzimierz Kalicki* // Magazyn (Cotygodniowy dodatek do «Gazety wyborczej») (Warszawa). — 2002. — № 5. — S. 18-23.
90. Korespondencja Mieczysława Gębarowicza. Listy od różnych osób. Lit. P, 1914–1957 // Національний заклад ім. Оссолінських (Вроцлав). Відділ рукописів (НЗіО). — Рук. 16401/II. — 362 арк.
91. Lwowskie Muzeum Przemysłu Artystycznego // Czerwony Sztandar. — 1941. — 1 lut. (№ 26). — S. 3.
92. Materiały dotyczące starań o reprivatyzację i rewindykację majątku Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie w latach 1941–1943 // ZNiO. — Ręk. 17065/II. — 129 к.
93. *Matwijów M.* Ewakuacja zbiorów polskich ze Lwowa w 1941 r. / *Maciej Matwijów* // Rocznik Lwowski: 1995–1996. — Warszawa : Instytut Lwowski, 1996. — S. 31-46.
94. *Matwijów M.* Rola profesora Mieczysława Gębarowicza w ratowaniu polskich dóbr kulturalnych we Lwowie / *Maciej Matwijów* // Semper Fidelis (Wrocław). — 1994. — № 2. — S. 8-12.
95. *Matwijów M.* Walka o lwowskie dobra kultury w latach 1945–1948 / *Maciej Matwijów*. — Wrocław : T-wo Przyjaciół Ossolineum, 1996. — 335 s.
96. *Matwijów M.* Zakład Narodowy imienia Ossolińskich w latach 1939–1946 / *Maciej Matwijów*. — Wrocław : T-wo Przyjaciół Ossolineum, 2003. — 350 s. : il.
97. *Matwijów M.* Zbiory rękopiśmienne Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie w latach 1939–1946 / *Maciej Matwijów* // Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. — Wrocław, 1999. — Zesz. 10. — S. 211-241.

98. *Michałowski J.* Profesor Mieczysław Gębarowicz. Uczony, strażnik dóbr narodowych, obywatel miasta «zawsze wiernego» / *Janusz Maciej Michałowski* // *Rocznik Lwowski* 1991. — Warszawa : Instytut Lwowski, 1991. — S. 43-67.
99. *Oppenauer-Śreniowska K.* Lwowskie Ossolineum w latach 1939–1941 / *Krystyna Oppenauer-Śreniowska* // *Zeszyty Historyczne*. — Paryż : Instytut Literacki, 1993. — S. 216-223.
100. Panorama plastyczna dawnego Lwowa. Wydanie drugie nakładem Towarzystwa budowy Panoramy plastycznej dawnego Lwowa. Lwów, 1938. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lwow.home.pl/panorama/1938/panorama.html>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 15 берез. 2008 р.
101. Sprawozdanie «Archiwa, biblioteki, i muzea lwowskie» z 1940 r. / [podał do druku *Maciej Matwijów*] // *Rocznik Lwowski* 1997–1998. — Warszawa, 1998–1999. — S. 7-30.
102. Staraniem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, ukazała się praca «The Fate of the Lubomirski Dürers. Recovering the Treasures of the Ossoliński Institute» [2004], pod redakcją *Adolfa Juzwenki* i *Thadeusa Mireckiego*. Wydało ją Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum, w znacznej mierze ze środków zgromadzonych wśród Polonii amerykańskiej. Organizacją zbiórki na ten cel zajęła się działająca w USA organizacja, American Council for Polish Culture. Książka, opublikowana w języku angielskim, opracowana została z myślą przede wszystkim o czytelnikach zachodnich. Opowiada o losach rysunków Albrechta Dürera, stanowiących niegdyś własność Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, a obecnie rozproszonych po zbiorach publicznych i prywatnych w Europie i Ameryce Północnej [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.oss.wroc.pl/konferencja.html>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 14 лют. 2011 р.
103. *Tyrowicz M.* W poszukiwaniu siebie. T. 2. Krakowskie lata / *Marian Tyrowicz*. — Lublin : W-wo Lubelskie, 1988. — 284 s.
104. *Urbanek M.* Druga Panorama // *Przegląd Tygodniowy*. — 1991. — № 27. — S. 11.
105. *Wąsowicz M.* Ze wspomnień archiwisty (1929–1953) / *Michał Wąsowicz* // *Miscellanea historico-archivistica*. — Warszawa ; Łódź, 1985. — T. 1. — S. 87-104.
106. *Wróbel-Lipowa K.* Rewindykacja archiwaliów polskich z ZSRR w latach 1945–1964 : rozprawa habilitacyjna / *Krystyna Wróbel-Lipowa* ; rec. : *T. Walichowski*. — Lublin, 1982. — 200 s. — (Rozprawy Wydziału Humanistycznego ; Rozprawy habilitacyjne XXVI).